

Jagoda Kljaić: Život i djelo pokraj puta

ILIJA RANIĆ
politolog, Zagreb

“Tražeći ono što mi treba, a što ni sam ne znam tačno šta je, išao sam od čoveka do čoveka, i video sam da svi zajedno imaju manje nego što imam ja koji ništa nemam, i da sam kod svakoga ostavio ponešto od onoga što nemam i što tražim. – Ostaćeš potpuno sam i neće ti biti potrebno da umreš!”
— Ivo Andrić: Znakovi pored puta¹

Ovaj članak je nastao kao svojevrsni dug prema jednom začudnom književnom djelu i kulturno-društvenom fenomenu, a u povodu 75. godišnjice autoričina života. Riječ je o vrlo plodnoj autorici kratkih priča, pjesama i kolumni koja djeluje izvan književnih institucija i centara, bez podrške u državnim tijelima, lokalnoj i regionalnoj samoupravi i u svojoj nacionalnoj zajednici, izvan interesnih skupina i moćnih struktura.

Cilj je članka dati pregled rada autorice koja je napisala vrijedan književni opus, koji uključuje i jednu kapitalnu zbirku poezije na banijskom narodnom govoru i stekla svoju publiku, upozoriti na okolnosti rada i života “pored puta” te naznačiti neke aspekte njezina viđenja književnog rada i svijeta. Rad nema ambiciju književne analize ili književno-povijesnog prikaza, tek pledira za potrebu i odgovornost suvremenika da adekvatno vrednuju njezina djela, a društva da poboljša njezin društveni i materijalni status.

KLJUČNE RIJEČI: kratke priče; poezija; Glina; banijski narodni govor; Jagoda Kljaić; samosvojnost

¹ Ivo Andrić, *Znakovi pored puta* (Sabrana djela, knj. 16). Udruženi izdavači: Svjetlost, Sarajevo – Prosveta, Beograd – Mladost, Zagreb – Državna založba Slovenije, Ljubljana – Mísla, Skopje – Pobjeda, Titograd. Sarajevo 1984, str. 36.

Književna i kulturološka sudbina Jagode Kljaić određena je s tri ključne činjenice: živi u Glini, u provinciji, daleko od centara književnih i kulturnih zbivanja; počela je objavljivati u poznim godinama, a svijet književnosti i umjetnosti danas pretežno određuje mladost; iza njezinih knjiga i rada nije stala nijedna važna ustanova ili utjecajni pojedinac pa su njezine knjige izašle u vlastitoj nakladi ili uz pomoć prijatelja. Andrićevski rečeno: Jagodino djelo stvoreno je i ostalo “pokraj puta”, ali kao što u Andrićevoj knjizi ZNAKOVI PORED PUTA možemo naći bezbroj mudrosti i životnih pouka, tako u Jagodinom opusu i životu možemo naći izuzetnu životnost, postojanost i samosvojnost, a, prema tvrdnji jednog recenzenta, ona pokazuje i dokazuje “da još uvijek postoje odanost, dobrota i iskrenost”. Zadovoljila se skromnom pozicijom i samozatajnim djelovanjem, proširujući krug s onima koji su, upoznavši njezina djela, procijenili da je riječ o vrsnoj autorici i vrijednoj literaturi. Uz takve polazne pozicije nije ni čudo da je ostala šire nepoznata.

Jagoda Kljaić je objavila šest zbirki pjesama, osam zbirki kratkih priča, napisala brojne kolumne od kojih je izabrala 100 za jednu zbirku, objavila roman pod pseudonimom te napisala više recenzija i osvrtu, a u Poljskoj joj je objavljena zbirka izbora iz poezije. Već samo nabrojeno implicira potrebu bavljenja njezinim djelom. Oni koji su čitali i ocjenjivali Jagodine knjige istaknuli su protkano duboko razumijevanje ljudi i društva te njezinu energiju i unutrašnju snagu. Doda li se tome jedno izuzetno, antologijsko djelo, moramo utvrditi da imamo posla s afirmiranom i potvrđenom književnicom i kulturnom činjenicom visokog ranga. Riječ je o zbirki pjesama *Sa druge strane štreke*, napisanoj na banijskom narodnom govoru, koju je ugledni hrvatski pjesnik Petar Gudelj nazvao “banijskom Biblijom” i usporedio s Krležinim “Baladama Petrice Kerempuha”.

Cilj ovoga zapisa je tek inicijalno upoznavanje sa cjelinom Jagodinog rada, bez ambicija književne analize ili književno-povijesnog prikaza. Riječ je ponajprije o pregledu činjenica odnosno prethodnoj informaciji za ozbiljnije bavljenje njezinim radom i životom. Ovdje se donosi kratki pregled objavljenih djela, biografske činjenice, odjeci književnog stvaralaštva. Progovara se o društvenom i kulturno-povijesnom ambijentu u kojem stvara te nekim aspektima njezina pogleda na vlastito djelo, svijet i život. Jagoda zaslužuje makar to

u povodu 75. godišnjice života, godina u kojima je ne napušta stvaralačka snaga. Živi za svaku svoju pjesmu, priču i knjigu.

/ Životna priča

/ *Djetinjstvo i školovanje*

Jagoda Kljaić rođena je u Glini 1950. godine. Roditelji (Mladen i Zorka) vodili su državnu mljekaru u najprometnijoj glinskoj ulici, Karlovačkoj, a Jagoda je, s mladmom sestrom Mirjanom, još prije nego što je pošla u školu, pomagala, miješala mlijeko stojeći na štoklici i rukama okretala bučkalicu u kojoj se vrhnje pretvaralo u putar. S kočijašima koji su iz sela dovozili mlijeko često bi odlazila njihovim kućama, katkad ostajala i po dva — tri dana kod njih, upijala njihov govor, rad i navike. Čuvala ih je u memoriji 60 godina.

U glinskim školama, Osnovnoj “Nikola Demonja” i Gimnaziji “Luka Bačak” naučila je sve što danas zna o usmenom i pismenom izražavanju. Da će biti novinarka znala je u šestom razredu Osnovne škole, a učenici su joj znali dobaciti: ajme, pa ti ćeš prodavati novine u trafici. Na ljubav prema novinama svakako je utjecala i činjenica da su se u njihovoj kući redovito kupovale i čitale “Večernje novosti”. Jagoda je tako saznavala za sve važne događaje u cijeloj Jugoslaviji, posebno prateći umjetnost i kulturu. Zanimao ju je veliki svijet, privlačili značajni ljudi.

Rano je formirala svoj pogled na životni put i poziv, bez puno dilema i propitivanja, čak i bez utjecaja roditelja. U glinskoj gimnaziji, od 1965. do 1969. godine, od odličnih profesora, koje i danas smatra “neprevaziđenima”, preuzela je znanja koja su učvrstila temelje njenog života.

Birajući fakultet kao uspješna gimnazijalka, s definiranim stavom o životnom zanimanju, odlučila se za zagrebački, tada Fakultet političkih nauka, koji ju je jedini mogao usmjeriti na novinarstvo. Iz toga vremena vrlo je neobičan podatak da je, iz studentima najtežeg predmeta na prvoj godini, Statistike, kod vrlo stroge profesorice istoga imena kao njeno, na kome su studenti gubili godinu pa čak prelazili i na druge fakultete, dobila čistu peticu iz pismenog dijela ispita. Diplomirala je u roku iz predmeta Međunarodni politički odnosi kod prof. Radovana Vukadinovića, tada mladog docenta, poslije glasovitog stručnjaka za međunarodne odnose i vanjsku politiku. Znakovito je da je tema diplomskog

rada bila svrgavanje s vlasti socijalističkog predsjednika Čilea Salvadora Allendea, o kome današnja Wikipedija piše da je bio prvi marksist koji je postao predsjednik neke zemlje u Latinskoj Americi na otvorenim i javnim izborima. Nije čudno da je baš ta tema zainteresirala radoznu, kozmopolitski i marksistički, a od ranije, iz porodice i antifašistički usmjerenu, studenticu četvrte godine politologije. Već u svojoj 23. godini pratila je događaje u zemlji i u svijetu, realno i zrelo, s obrazovnom širinom koju je osiguravao taj Fakultet.

I Zaposlenje i rad

Punih jedanaest mjeseci nakon diplomiranja, pomalo razočarana, sjedila je bez posla u kući u Glini, s roditeljima, jer je četiri godine mlađa sestra baš tada upisala Ekonomski fakultet i otišla u Zagreb. Čekala je svoju priliku i ona se ukazala u Željezari Sisak koja je razvijala socijalistički i radnički projekt, mogao bi se izraziti sintagmom “tvornica čelika i života”, u kojoj se vodilo računa o zapošljavanju mladih visokoobrazovanih ljudi koji su jačali kadrovsku strukturu kombinata. Stimulativni sistem nagrađivanja, mogućnost obrazovanja i napredovanja, osiguravanje društvenih stanova, razvijanje kulture bila su neka bitna obilježja tog projekta te privlačila mlade stručnjake.

Kao novinarka u tvorničkom listu “Vjesnik Željezare” upoznala je elementarni svijet rada i radništva. U neposrednoj praksi vidjela je kako se stvara samoupravni socijalistički projekt. Ubrzo je pokazala svoje sposobnosti, a urednica Dubravka Premor je ocijenila: ovo je rođeni talent. Toga se sjetio, na promociji Jagodine knjige u Kolarčevoj zadužbini u Beogradu prije nekoliko godina Miloš Kordić, književnik, tadašnji glavni urednik “Vjesnika Željezare”. U redakciji jakoj po znanju i ljubavi prema poslu naučila je osnove novinarstva koje nikada nisu izbljebile niti ih je praksa dovela u pitanje.

Ambiciozna i sigurna u sebe, svjesna da mora dalje jer može dati više, nakon pet — šest godina rada u toj redakciji hrabro se javlja na natječaj za glavnog i odgovornog urednika lista općine Novi Zagreb koji je tek trebalo osnovati i pokrenuti pri organizaciji Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN-a) te općine. Primljena je, pri čemu je presudna bila podrška i preporuka odgovornih ljudi iz “Vjesnika Željezare”. Njen rad bio je i pod budnim okom čuvenih novinara Drage Augustina i Melite Singer koji su bili članovi uređivačkog odbora i od kojih je u više navrata dobila pohvale za kvalitetu novina. Dvije godine zaredom općinski list “Novi Zagreb” bio je proglašavan

najboljim novinama u svojoj kategoriji u Hrvatskoj. Općina Novi Zagreb bila je zbratimljena s općinom Novi Beograd i odatle je nastala zajednička knjiga “Priča o prijateljstvu”, objavljena 1989. godine na 270 stranica, naizmjeničnim pismom latinicom i ćirilicom, koja je i danas katalogizirana u Knjižnicama grada Zagreba, a Jagoda je bila urednik zajedno sa kolegom iz Novog Beograda. Knjigu “Priča o prijateljstvu” danas Jagoda doživljava kao početak apsurdna o kome u to vrijeme nitko nije ni slutio. To je izrazila riječima: “Tu pišu jedni o drugima sve najljepše, učas, već sljedeće godine jedni drugima dokazuju da su izdajice i neprijatelji.” Tada je uredila i knjigu “Općina Novi Zagreb u NOB-u i socijalističkoj izgradnji” čiji je izdavač bila Skupština općine Novi Zagreb.

Za mnoge su ne tako davne devedesete godine bile životna prijelomnica. Za Jagodu svakako; nestaje općina Novi Zagreb, gasi se i njezino glasilo. U toj situaciji, ne želeći nikome dati priliku i mogućnost da se igra njenom sudbinom i životom, ne čekajući da je netko sporedan i poluobrazovan upućuje na burzu nezaposlenih, odlazi sama, prije svih ružnih događanja. Uzima s vlastitim dostojanstvom svoju radnu knjižicu, ostaje bez posla. Njezini kolege to ne shvaćaju, ali ipak ubrzo i oni odlaze na burzu. S obzirom na političke okolnosti i tadašnju društvenu klimu posao u novinarstvu joj nije izgledan. U društvu je ne malog broja ljudi na koje se ne računa. Kreće u novi posao koji ju je ranije rubno privlačio: pokušava s prijateljima pokrenuti butik u zagrebačkoj Končarevoj ulici. Posao s butikom, kako je kasnije rekla, smatra svojim promašajem i zatvara ga nakon 10 — 12 mjeseci.

Stiže ratna godina 1991. sa svim tenzijama, nesigurnostima i prijetnjama. I drastičnim diskriminacijama... Na stalni posao više ne računa. Tek honorarno surađuje u tjednicima *Arena* i *Mila*, dok je urednik bio Uroš Šoškić. Svaka nada prestaje kada sestra Mirjana, diplomirana ekonomistica, sa znanjem tri strana jezika (engleskog, njemačkog i talijanskog) i mjestom zamjenika direktora jake hrvatske i jugoslavenske turističke agencije “Generalturist” jednostavno u listopadu dobiva otkaz, formalno – kroz stečaj. Nikome više u Hrvatskoj nije potrebna. Vrijedna, poštena, razumna, simpatična i draga, živjela je za ljude toga radnog kolektiva i za njihov posao. Odlazi u Nizozemsku kod poslovnih partnera jer je više godina bila šef odjela za tu zemlju. Nude joj posao uz uvjet političkog azila, ali ona to ne želi. Prihvaća njihov prijedlog da radi na Cipru. I vrlo uspješno tamo radi, vodi agenciju u prestižnom turističkom mjestu Ayia Napa, uz pristojnu plaću, agencijski auto na korištenje, stan u Protarasu na samoj obali.

Čovjek bi rekao: život iz snova, ali sudbina se okrutno poigrava. U kolovozu 1994. Mirjana saznaje da ima karcinom želuca, operirana je u privatnoj klinici "Santa Marina" u Paralimniju, ali kasno je. Jagoda je tamo sa sestrom od dana operacije, uspijevaju nekoliko mjeseci održavati privid normalnog života, ali Mirjana umire u ožujku 1995. godine u svom zagrebačkom stanu, imala je samo 40 godina. Nakon kremiranja Jagoda kreće preko Mađarske, Srbije, kroz bosanski koridor, do Gline, i u zoru 1. travnja stiže do roditeljske kuće. Vraća se u Zagreb nakon dva tjedna, kad se uvjerila da su majka i otac preživjeli tu strašnu traumu. Cjelokupni teret obiteljske tragedije nosi sama. Započinje svoj drugi život.

Za vrijeme Oluje Jagoda je u Zagrebu, roditelji u Glini. Majka se telefonski javila tek u srijedu 9. augusta: otac je poginuo, ona je u Osnovnoj školi u Ivanić-Gradu, ranjena ali pokretna. Odlazi po nju, nakon dvadesetak dana će u Glinu, ne mogu u kuću, zauzeta, brava promijenjena, slijedi teška i mučna borba u kojoj odzvanjaju riječi mladog susjeda: ako ona uđe u kuću, otići će u zrak i ona i kuća. Unatoč svemu, u kasnu jesen ulaze u svoju kuću sa svim rizicima. S majkom je živjela u Glini sljedećih 10 godina, do njezine smrti. Žive skromno ali relativno normalno jer je majka ubrzo dobila penziju koja joj je pripadala kao učesnici NOB-a.

Jedna od Jagodinih tegobnih situacija iz toga doba je dokazivanje da je otac civilna žrtva rata, da je poginuo od granate u svom dvorištu u petak, 4. kolovoza popodne, oko 15.30. Njegovo ime, kao ni imena drugih srpskih civilnih žrtava, nije upisano na spomeniku u centru Gline koji je službeno spomenik svim civilnim žrtvama Domovinskog rata. Vidjevši kako stvar funkcionira, samoinicijativno je krenula tražiti podatak o tome je li njen otac igdje u Hrvatskoj upisan kao civilna žrtva rata. Nije bio, ali naišla je na projekt *Documente* koji se bavio popisivanjem žrtava rata. Prihvatila je da kao dio popisnog tima sudjeluje u evidentiranju žrtava u Sisačko-moslavačkoj županiji. Taj je posao radila 7 — 8 mjeseci, obilazeći devastirana banijska i pokupska sela, popisujući srpske i hrvatske žrtve. Još jednom se suočila s grubom stvarnošću: i "pobjednici" i "poraženi" ostali su na dubokim marginama, suočeni s raznim nedaćama: ljudskim gubicima, siromaštvom, bolestima, za razliku od novih vlastodržaca koji su si osigurali dobre plaće i položaje, stanove i kredite, dobre aute, radna mjesta i sve druge privilegije za svoju djecu... Kad su timovi prešli raditi u drugu županiju za Jagodu više nije bilo posla. Tek pet godina nakon majčine smrti došla je do stalnog prihoda, vlastite penzije.

U to vrijeme počela je pisati, najprije priču o poznatoj glinskoj srijedi kao važnom sajmenom danu u širem regionalnom prostoru. Školski prijatelj je priču postavio na društvene mreže, javili su se čitatelji i krenule su pohvale i zanimanje za njen rad. Ideje je vrlo lako pretvarala u rečenice, uslijedile su nove priče i tako je i nastala prva zbirka *Pjesma za Korzo – Glinški spomenar* koju je 2012. godine objavila Plejada iz Zagreba. Urednik izdavača nakon što je pročitao priče, nije imao nikakvu dilemu o tome objaviti ili ne. Knjiga je u pravom smislu riječi stigla do Glinjana na svim kontinentima i postala je veliki poticaj za daljnji rad. Jagoda je najprije sebi samoj dokazala da može, a onda i drugima. Nije dopustila da joj itko naruši volju i samosvijest da piše i objavljuje, da zajedno sa sve brojnijim čitaocima, pratiocima i podupirateljima stvara novu stvarnost i svoj svijet.

Iako je, dakle, prvu knjigu objavila kad je imala 62 godine, misli da ništa nije propustila i izgubila, naprotiv, trebalo je dočekati upravo to vrijeme potpune zrelosti kad, bez ikakvog opterećenja, može raditi što i koliko želi. Bogato životno iskustvo svakako je pridonijelo izboru tema i načinu njihove obrade. Novinarsko znanje pridonijelo je lakoći kojom piše, u skladu s jednim odgovorom Charlesa Bukowskog na pitanje kako piše: pišem ili lako ili nikako.

/ Stvaralaštvo

Nakon objavljivanja prve zbirke kratkih priča uslijedilo je izuzetno plodno razdoblje pisanja i objavljivanja. Pisala je pjesme i kratke priče, javljala se tekstovima na više portala te recenzijama, a uz to je napisala i nekoliko priloga u zbornicima. U cilju potvrde da je riječ o relevantnim, sa širokim interesima i iznimnim senzibilitetom napisanim djelima, iznijet ćemo sažet pregled njezinog autorskog rada.

/ *Poetske zbirke*

PEPEO NA PRAGU

Biakova, Zagreb 2014., 96 str.

Zbirka sadrži 50 pjesama, od kojih je šest prevedeno na poljski, ruski, engleski, bugarski, makedonski i slovenski. Započinje neobičnom autoričinom posve-

tom: "Ovu zbirku pjesama posvećujem sebi jer jedina znam što htjedoh reći o onome što ne znam." Pretežu pjesme lirskog i refleksivnog karaktera. Ciklusima daje naslove: *Ispod kiše*, *Vrijeme sna*, *Rapsodija na oblaku* i *Elegija iz sokaka*. U njima su i pjesme o drami vlastite obitelji, za koje pjesnikinja piše da su izazvale "tugu kojoj se ne može ni ime izmisliti", ali i pjesme o "zimskom jorgovanu", "jabuci koja nestaje" ili "ljubavi u bari".

Prevoditeljica na poljski, Olga Lalić-Krowicka, autorica pogovora, kaže: "Vjerujem da će ova zbirka osloboditi sva naša srca od bremenitosti vremena u kojem se nalazimo i odvesti nas prirodnim tokom u svijet jasnoće i snažnosti stihova pjesnikinje Jagode Kljaić." (str. 94)

VODENI ŽIG, POEMA O POPLAVI U DVADESET PJEVANJA

Kultura snova, Zagreb 2014., 72 str.; Art print Banja Luka 2015., 80 str. i Presing Mladenovac 2015., 80 str.

Zbirka sadrži 20 pjesama. Pjesnikinja je stihovima reagirala na veliku poplavu koja je potkraj maja 2014. godine zahvatila široko područje Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije, kad su do nas dolazile apokaliptične slike iz Gunje, Doboja, Obrenovca, progovarajući "o ljudskoj nesreći i patnji". Voda je naša sudbina, vjerni pratilac života, zna naša djelovanja i uspomene. Nakon ratova, progonestava i izbjeglištava "prikrala se voda". Na kraju je ipak nada, u liku duge, kojoj voda ništa ne može jer ljudima se noge "o dugu oslanjaju".

O zbirci je pogovore pisalo više autora: za izdanje u Hrvatskoj pjesnikinja Laura Klapka: "Vješto baratajući književnim pojmovima, spajajući ih s izvornim žargonom kraja o kojem piše, ispreplićući svoje djetinjstvo s izgubljenim danima nekih 'tuđih' djetinjstava, Jagoda Kljaić vrti ringišpile sudbine prirode, na koju nitko, do prirode same, nema utjecaja." (str. 65).

Za izdanje u Banjaluci pjesnikinja Jovanka Stojčinović Nikolić: "Francuski fenomenolog i naučnik Gaston Bašlar, u svojoj knjizi 'Voda i snovi', kaže da u najmanjoj pojedinosti voda vidi neki bitan psihološki simbol ... 'U vodama ne nalazim beskraj, već dubinu...' Jagoda Kljaić, shvatajući nemjerljivost težine situacije, nastoji oživjeti trenutak ravnoteže u prirodi, ali, ipak, 'platno svog života' se debelo plaća, da bi preživjelo svoju 'previsoku cijenu'". (str. 72)

MIMOZE U MORU, POEMA O ŽIVOTU I SMRTI
Presing, Mladenovac 2015., 80 str.

Zbirka sadrži 30 pjesama. I ova je, kao i *Vodeni žig*, ilustrirana specifičnim, autentičnim i osobenim grafikama mlade akademske grafičarke Katarine Fabijanić iz Siska. Ovo su pjesme dubokog promišljanja o svijetu i životu i vlastitog preispitivanja. Već nazivi pjesama svjedoče o potrebi pronicanja u stvarnost i traženja nade: Buđenje; Osluškiavanje; Dozivanje; Iskoračivanje; Lomljenje; Vraćanje; Čuđenje, Kucanje treće....

Pogovor je napisala Vesna Denčić, autorica više zbirki priča i aforizama iz Beograda. Među ostalim kaže:

Međutim, ono što je ovde na prvi pogled sasvim očigledno i privlači pažnju jeste to da je pesnikinja već u naslovu upotrebila dva jasna simbola: mimoze i more. Mimoze, kao simbol proleća, procvata novog života, trajanje, ali i umiranje. More, to nepregledno plavetnilo od kojeg dah zastaje i srce brže zakuca zajedno sa talasima, sa plimama i oseckama, sa svim svojim čudima, kao što je i sam život čudljiv. Time ne samo da je pesnikinja želela da naglasi čudesnu lepotu i snagu prirode, nego je i apostrofirala biološku prolaznost. (str. 73—74).

OTJERANE PTICE

Presing, Mladenovac 2016., 116 str.

Zbirka sadrži 46 pjesama. Ilustrirana je fotografijama cvjetova gloksinija s autoričinog prozora. Ovo su pjesme samoće, uspomena i čežnje. Autorica je ispunjena životnim dilemama, nesanicom i bolnim propitivanjima. “Na čiju stranu će same od sebe prevagnuti terazije ni sa čim opterećene.” Prolaznost, nesigurnost, ali i nada i ljubav obilježje su ovih stihova. Na kraju knjige je EPITAF: (*Da li?*) *Dan / mjerem ljetnom svjetlošću / kradljivac je života.*

U pogovoru Milijan Despotović, književnik, književni i likovni kritičar i urednik iz Požege u Srbiji ističe da je riječ o pjesmama bez puno patetike “usprkos brojnih metafora ali i percipivnih slika” te dodaje: “Raširena krila ove pesnikinje – ptice jesu topao poetsko-estetski zagrljaj, ali i molitva da se uvek setimo istinske prirode, a to je ljubav i sreća. Ova poezija te vrednosti slavi bezuslovno.” (str. 109)

Zbirka sadrži 100 pjesama pisanih na banijskom narodnom govoru kao vječni i pouzdani spomen na način i uvjete bivstvovanja u tom tvrdom prostoru, o svakodnevicu, običajima i mentalitetima njihovih ljudi. Prvo izdanje pjesama objavila je SKD Prosvjeta 2017., (230 str.); zatim su slijedila dva nova izdanja, u novoj likovno-grafičkoj opremi: Presing, Mladenovac 2018., (290 str.) i Prometej, Novi Sad, ćirilica, 2019., (310 str.). U četvrto izdanje autorica i urednik su uložili poseban napor: dopunjeno je *Odjecima uza niza štreku* (od 276. do 488. str.) u kojima su tekstovi uglednih pisaca, profesora i književnih teoretičara o pjesmama. Njihov je jedinstven stav: riječ je o izuzetnoj književnoj i kulturnoj vrijednosti, djelu koje bilježi iskonsku životnost naroda banijskog sela i kraja.

Zbirka sadrži pravo bogatstvo tema i događanja. U prvom dijelu su ljubavne pjesme, od kojih pjesme “Zora sa draganom” i “Kad te vidim, povilenim” imaju antologijsku vrijednost. Sudbina žene u grubom seoskom ambijentu dana je s posebnim osjećanjem. Odnosi sa svekrvom, majčina smrt, rađanje, smrt djeteta, bračna prevara... Prati se i hod kroz godinu, selo ima svoj ciklus usklađen s prirodom, seoski poslovi kao temelj opstojnosti: žetva i vršidba, uzgoj domaćih životinja, sadnja voća i drugo.

Štreka nosi i tugu zbog nestanka ne samo običaja i načina života nego i samog sela. Banija je opustjela. U pjesmi “Oguljen” pjesnikinja kaže: “al najteže mi je / što škrotu iz daleka / nema ko dočekati / oko crkve je i cintora pronijeti / i na brdo ispratiti...” (str. 212)

Na Youtube kanalu naziva kao i zbirka snimljeno je 40 pjesama, a interpretiraju ih dramski umjetnici Dušan Bućan, Areta Ćurković, Ksenija Marinković, Aleksandar Stojković i Duško Valentić, zagrebački Banijac Miodrag Samardžija i sama autorica.

Prilog uz pjesme je Rječnik banijskog narodnog govora sastavljen od oko tisuću riječi.

ŠNENOKLE

ShuraPublikacije Opatija, 2022., 80 str., Presing, Mladenovac 2024., 80 str.

Najnovija zbirka sadrži 24 pjesme napisane, prema napomeni autorice, u razdoblju između 2011. i 2014. godine, a oslikane u kolovozu i rujnu 2021. Zbirku je ilustrirala autoričina prijateljica Nevenka Božiček, umirovljena učiteljica iz Petrinje koja se amaterski bavi likovnim stvaralaštvom. Zanimljiva je autoričina posveta ove zbirke: “Za mlade i one duha mladoga.” Tematski obuhvaćaju različite životne situacije i odnose: ljubav “naša oaza”, djetinjstvo, zdravlje; bake i djedovi. Puno je boja, dominira duga. Pjesma “Zeleni kofer” ima posebnu poetsku snagu: kofer sadrži uspomene i svjedoči o tome kako je “živjela jedna porodica / u dvadesetom stoljeću”.

/ Kratke priče

PJESMA ZA KORZO

Glinski zbornik (Plejada, Zagreb 2012., 136 str.)

Zbirka sadrži 26 priča, 8 crteža glinskog akademskog slikara Milana Baltića Mike te 4 fotografije. Autorica oko legendarnog glinskog Korza gradi priče koje kroz sjećanje zaustavljaju hod vremena, vraćaju minulo doba djetinjstva, školovanja, mladosti u Glini. Priče su izvanredno stilski dorađene i zaokružene, svaka priča otkriva neku svakodnevnu životnost.

Knjiga je mala kronika grada, njegovih ulica, parkova, rijeke, važnih gradskih dana i ličnosti koje su obilježile grad. To su obični ljudi, građani, majstori (fotografi, slastičari, limari, urari, dimnjačari, kinooperateri) koji su davali specifičan “štih” gradu.

Jagodine priče su dirljive, nostalgične i sjetne, ali nikako banalne. Priče izviru iz iskustva jedne generacije – ali kao i sve vrijedno nadilaze vrijeme, okolnosti i događaje, ostaju trajne iskrice koje svijetle u svim vremenima.

RASCJVJETANA TRPEZA

Presing, Mladenovac 2014., 160 str.

Ima ukupno 36 priča. Na početku je zanimljiva posveta: “Malim ljudima koji žive svoje jednostavne i velike živote”, što upućuje na glavnu autoričinu in-

tenciju. Jagoda se često igra bojama, pa tako skupine priča naziva: *Narančaste; Plave; Zelene; Crvene*. Teme su svakodnevne: ljubavi i bračne prevare; prijateljstva, krediti i dugovi... Dotiče se i socijalnih tema: o “šutiranima”, o stalnim životnim varkama – “varaju me”. S divljenjem se sjeća nekadašnjih posjeta Boračkom jezeru, Plitvičkim jezerima, Ohridu, Bosanskoj Krupi, Omanovcu. Temeljna je autoričina poruka o neposustajanju.

Autorica predgovora Todora Škoro, novinarka i književnica iz Beograda, smatra da je najveća vrijednost ove zbirke životnost likova “skiciranih tek u par pripovedačkih poteza – u nekoliko razmenjenih rečenica, ili čak i bez njih, nego oživotvorenih grimasom, odelom, pokretom tela ili načinom na koji – čute” (str. 13). Ističe da posebnu analizu zaslužuje autoričin pristup jeziku.

TINTOM ZAPISANO – UZ JUTARNJU KAVU I KIŠU
Presing, Mladenovac 2017., 194 str.

Zbirka sadrži 22 kratke priče, svrstane u četiri ciklusa: *Iza zatvorenih vrata, Ispred putokazâ, Iznad krovova i Ispod osušene tinte*. U sadržajnom smislu priče ulaze u područje dubokih psiholoških motivacija i postupaka. Preispituju se muško-ženski odnosi, otkrivaju ljudske slabosti i nesavršenosti, ukazuje na tragične neumitnosti ljudskog postojanja. Posebno je dirljiva priča “Tintom zapisano” o napuštenoj ženi koja umire od raka. “Pismo za Muškarca Trenutka” je senzibilna poruka o krhkosti i nužnoj iskrenosti u ljubavnim vezama.

Recenzentica Ružica Komar, pjesnikinja i esejistica iz Trebinja, naglašava: “Riječ je o psihološkom romanu o sudbini savremene žene, neumornog tragača do ljepote ljudskih riječi ljubavi, do iskrenog razgovora.” (str. 5)

Druga recenzentica Jasmina Hanjalić, književnica iz Sarajeva, ističe da je zbirka “zanimljivo štivo moderne strukture i poetskog izraza”... “Priče u zbirci Tintom zapisano bespoštedna su realnost koja razotkriva naše dobro skrivane unutarne pore, kanale i katakombe.” (str. 14)

CRVENI KARANFILI – IZBOR 100 KOLUMNI
Radnička fronta, Zagreb 2019., 272 str.

Kolumne skupljene u ovu zbirku najvećim dijelom su objavljivane na portalima e-Novine i njihovog sljednika xxz magazina, kao i na Lupiga, Konkursima regiona i sberiskopu u razdoblju od 2011. do 2019. godine. Posveta sve

govori: *Onima koji ne mijenjaju omiljeni cvijet*. Riječ je o svojevrsnoj kronici društvenoga, kulturnog pa i političkog života: o vremenima mira, uspona i nade, o mijenama, kontroverzama i tragičnim događanjima. Ima tu nostalgije za prošlim vremenima, socijalističkim praznicima, historijskim godišnjicama, obilježavanju antifašizma. Autorica o tome ne piše iz neke ideološke pozicije ili političkog projekta, već iz vizure ljudi i realnih okvira toga doba.

Uvodnom kolumnom “Crveni karanfil za Mirjanu”, pisanoj u predizborno vrijeme stranačkih nadmetanja 2011. godine, poslala je vrlo snažnu poruku:

Samo, što ćete meni svi vi političari. Treba meni ona stranka i onaj lider koji će se prisjetiti kako je moja sestra, visoko obrazovana, koja je govorila tri strana jezika i bila visoko pozicionirana u nekadašnjem radnom kolektivu, omiljena među kolegama od Bleda do Ohrida i od Beograda do Dubrovnika, od Engleske i Holandije, preko Švicarske i Njemačke, do Grčke i Cipra, kako je preko noći dobila radnu knjižicu. Nepotreban kadar. U oktobru 1991. godine. U Zagrebu. (str. 9)

Posebno je muči sudbina radništva. Teško joj padaju otkazi radnicima Željezare Sisak kad se njihova radna mjesta zauvijek gase (Posljednje zbogom za 916 radnika). Duboko suosjeća sa neopravdano osiromašenim čovjekom koga sluša na zagrebačkom Autobusnom kolodvoru: “Sine, ne znam kako ćeš se dalje školovati, dobio sam otkaz ...” (Pašteta hrvatske stvarnosti). Osvrće se i na aktualne događaje i političare Zorana Milanovića, Ivu Josipovića, Milanku Opačić, Milorada Pupovca, Radimira Čačića, Kolindu Grabar Kitarović. Od političara ne traži puno, samo malo građanske hrabrosti i poštenja. U kolumni “Balada za Aleksandra Vučića” kaže: “Nekad će se Aleksandar Vučić morati ispričati gradu Glini, ali ne zato što će to od njega tražiti velikohrvati, nego zato što će to tražiti Glinjani – velikoljudi kojima su upropašteni životi. Među te ubrajam i svoju malenkost.” (str. 251)

Sjeća se onih nedjeljnih popodneva i prijenosa nogometnih utakmica koje je slušala cijela Jugoslavija, posebno neobičnog glasa čuvenog radio reportera Radivoja Markovića. S divljenjem govori o povijesnoj nogometnoj jugoslaven-skoj reprezentaciji iz 1952. i njezinoj mitskoj pobjedi nad SSSR-om u “utakmicama smrti”. Posvetila je kolumne i Ivici Horvatu, kapetanu “jedanaestorice veličanstvenih”, divi se Vladimiru Beari, “čeličnoj balerini”. Zahvaljuje Veljku Rogošiću što su djeca poput nje zavoljela more i plivanje.

Uz 19. godišnjicu “Oluje” piše tekst “Mržnja nas je održala”. Vidi nepomirljivu suprotstavljenost dviju strana: dok jedni slave, drugi tuguju. Tužno konstatira: i jedni i drugi gledaju samo sebe i svoje živote “Ljudi k'o ljudi, misle da su oni važni za države i da čine njihovu najveću vrijednost.”

Vrlo hrabro piše kolumne naslova: Minuta šutnje za Sandra Pertinija; Poziv Papi da dođe u Glinu; Kolinda govorila kao Tito i druge, apsolutno na liniji antifašizma i borbe za ravnopravnost.

POGLED ISPOD POGLEDIĆA, TRILOGIJA “KRUGOVI”, KNJIGA PRVA
vlastita naklada, 2020., 154 str.; Presing Mladenovac, 2024., 154 str.

Prva knjiga Trilogije objavljena je 2020. godine. Posvećena je “Glinjanima ma gdje bili!” Sadrži dva dijela: *Između* (22 priče) i *Divani* (8 dijaloga na banijskom narodnom govoru) te uvodnu i završnu priču (Mogući početak; Mogući završetak).

Priče su sjetne, nostalgične, lirske. Govore o životnosti, radosti i tuzi običnog življenja. Bilježi uspon Gline, ali i demografske gubitke: “Ljudi. Odseljeni. Dospeljeni. Dabrovi.”

Važan dio posvećen je poznatim Glinjanima, ljudima koji su svojedobno predstavljali lokalne vrijednosti i znamenitosti. Zaokupljena je prirodnim ljepotama grada i okolice: kesteni su simbol vječnog rađanja i umiranja, a miris lipe je “miris Gline”. Kada je riječ o tome gradiću mora se progovoriti i o zatvoru i o groblju. Osvrće se i na vrijeme pandemije korona virusa u priči “Kad u Glini srijedom nema srijede”, opisuje neobičnu prazninu jer sajmena srijeda je žila kucavica grada.

Pogovor je napisala dr. Ana Stjelja, književnica i novinarka, prevoditeljica i nezavisna znanstvena istraživačica iz Beograda. Prema njoj, za autoricu je Glina “specifičan fizički i duhovni prostor kroz koji se prelamaju prošla vremena, upitana pred onim koja tek dolaze”. (str. 147)

Posebno ističe jezičnu baštinu izraženu u dijelu: *Divani*.

VRIJEME ZRELOG KESTENJA, TRILOGIJA “KRUGOVI”, KNJIGA DRUGA
Shura Publikacije, Opatija 2021., 230 str.

Zbirka sadrži 48 priča. Inventivno, uvodno donosi pjesmu “Posljednja suza”, a završno pjesmu “Trag za povratak”, obje napisane 2014. godine u čast života

njenih neživih. Priče su tematski kolaž različitih događanja, razmišljanja i osjećanja. Ima tu noćnih snova i tajni, poput prvog susreta sa morem ispred tržnice u Rijeci, živih uspomena na kasnija putovanja do mora cestom preko Obrovca, asocijacija nastalih šetnjom obalom rijeke (Obale za opraštanje), promišljenih pitanja kako je moguće roditeljima preživjeti istovremeni gubitak kćeri i sina. Autorica izražava svoju nesigurnost i krhkost, normalne za ljudsko biće koje svijet gleda širom otvorenih očiju.

Pogovor je napisao kolumnist, pjesnik i esejist Ladislav Babić iz Čakovca, pri čemu je posebno zanimljiva sljedeća misao:

Knjiga nostalgije, ne za bivšom državom, jer, uvjeren sam da joj je formalni atar bivstvovanja podjednako nevažan kao i meni, već u potrazi za tragovima prohujalog, u mnogo čemu ljudskijeg načina življenja. Upravo to pokušava u pedeset priča zbirke “Vrijeme zrelog kestena”, nema ljudi podijeljenih po etnonacionalnim kriterijima. (str. 218—219)

PET MINUTA U PAUČINI I, TRILOGIJA KRUGOVI, KNJIGA TREĆA
ShuraPublikacije, Opatija 2021., 206 str.

Zbirka sadrži 52 priče. U uvodu autorica naglašava “Priče i meditativna kratka proza pisani su od 2011. do 2019. godine.” Vašar je poklonjena sloboda. Razgovor sa životnim “krhotinama” kao sa najboljom prijateljicom, jedinim sigurnim utočištem koje je nikada neće iznevjeriti i napustiti. Ističe da je najveće i najljepše životno iskustvo – dijeliti, više ljudsko od iskustva – davati. Autorica razmišlja o čovjekovom življenju i zaključuje:

Naš život je jedinstvena meteorološka pojava, u kojoj smo mi i zvijezda, i satelit, i meteorit, i Sunce, i Mjesec, i oblak, i kiša, i snijeg, i magla, i munja, i grmljavina, i – dūga. Lutamo kroz tu pojavu misleći da znamo kuda koračamo i gdje ćemo kročiti. (str. 62)

U priči “Vječna žed” pita se o nekim vječnim temama:

Kada ljudi, rođeni kao nevini i neiskvareni, postanu zli?
Možda u trenutku u kome prvi put ožedne, a netko ispred njih ispija čašu vode i ne sjeti se ponuditi njima gutljaj. Osta-ju li žedni do svoga zadnjeg udisaja? Takvih se najviše bojim.
(str. 62)

O zbirci Veljko Lukić, autor pogovora, pjesnik iz Slavonskog Broda, urednik portala SBPeriskop, kaže:

Iako stvarana u razdoblju od desetak godina, knjiga, načinjena od samostalnih, različitih dijelova, u sebi nema proturječnih stavova, razlikovanja vrijednosti i međusobnog sudaranja s ujednačenim svjetonazorskim odrednicama. Dosljednost autorice je neupitna konstanta. (str. 198)

PRIČE IZ DIMA

Kultura vrijednosti, Sisak 2022., 200 str.

Zbirka sadrži 40 kratkih priča, razvrstanih u 6 skupina, još jednom prema bojama: *Srebrnkaste*, *Plavkaste*, *Zelenkaste*, *Rumenkaste*, *Sivkaste* i *Bjelkaste*. Autorica u uvodu kaže "Priče iz dima izbor su kratkih priča, meditativne proze i misaonih impresija, zapisivanih od 2011. do 2019. godine". Dio je objavljivan u nekim ranijim zbirkama (Pjesma za Visoke peći, Život kruške makarije, Jučer je umrla nečija majka, Ljubav u magmi, Ljetni dan, Snoviđenja mirnoće, Žena stere veš, Vatreni mlin, Crvene čizmice u sokaku). Tematski su posvećene svakodnevnim životnim situacijama: značenju džezeve i ispijanju kave, važnosti zelenog kredenca, dimu koji obavija naše kuće i sudbine, o prirodi, vodi, osama, vranama i druge. Posebno je upečatljiva priča "Žena stere veš", o supruzi i majci kojoj prolazi kroz glavu cijeli život njezine obitelji toga ljetnog jutra, dok između rundela cvijeća još ovlaženih rosom, na štrik vješa komade odjeće svojih voljenih.

Promišljanje o ljudskom trajanju je bitna tematska dimenzija ovih priča. Varira temu čekanja, razumijevanja i tumačenja života kao "staze čekanja".

Sve između, brojeno godinama ili desetljećima, godišnjim dobima, vrelinama i snjegovima, solsticijima i ekvinocijima, ipak je samo jedno obično čekanje. Neobuzdano, nepredvidivo, nehajno, nestabilno. Nadajuće, željeno, očekivano, planirano. Krhko, podatno, nepomično, razulareno. Obećavajuće, molećivo, skromno, pokajničko. Najčešće lažljivo, prevarantsko, osvetničko, gubitničko. (Staza čekanja, str. 179)

Zbirka sadrži 22 kratke priče koje će ostati trajno svjedočanstvo o potresu, dramu i nesreći brojnih ljudi, njihovoj patnji, borbi i sudbini, ali i univerzalna priča o ljudskoj vitalnosti, izdržljivosti, snalažljivosti i solidarnosti. Jagoda je u svojim opisima i reminiscencijama promptno zabilježila dramu potresa 29. 12. 2020. godine i nesretne sudbine i tragedije ljudi naviklih na sve moguće nevolje. To je, naravno, mogla jer je duboko uronjena, svojim umjetničkim darom, kulturnim obrascem, odrastanjem i življenjem u mentalitet ljudi Banije.

Riječ je o ljudskoj i socijalnoj dramu u kojoj stradavaju ne samo ljudi nego i sela, zajednice. Oda je to ljudima, pojedincima, onima koji su osjetili poriv solidarnosti i humanosti, poriv da pomognu drugima. Junaci su konkretni: vatrogasci koji se penju po krovovima, mladići koji dijele hranu i vodu ubrzo nakon najgorih sekundi, volonteri, dobrovoljci, kuhari iz Dalmacije i Slovenije, hrvatski Caritas, organiziranost kroz okupljanja i pomoć naziva "Banija je naša kuća", "Ljudi za ljude" i mnogobrojne druge. U priči naslova "Vatrogasci, naši heroji" na najjednostavniji mogući način potvrđuje život kao jedinu konstantu "... u ovoj nesreći nisu postojali srpski i hrvatski dimnjaci" (str. 15)

Vidi autorica i drugu stranu realnosti: opisuje naše naravi, sitne egoizme, društvene mane i iskrivljene vrijednosti. Uzima se sve iz humanitarne pomoći, gomilaju se zalihe, "nešto će sutra biti i na stranim tržnicama"!

Jagoda je posvetila knjigu običnim ljudima Banije. U priči "Banijska Hirošima" govori o ljudima najviše postradalog sela – Majskih Poljana:

Pobjednici događaja, junaci života koji nastavljaju između i iznad ruševina, obilaze ovce i košnice, oru, brnaju i tanjuraju, frezaju bašče, orezuju loze i voćke, hrane i muzu krave, prave sir i vrhnje, udaraju čekićima po starim i novim daskama i gredama, gaze po krovovima, ispijaju kavu u dvorištima, na stol u kontejneru prostiru ručno vezeni stolnjak, poklon od komšinice čija kuća sad ima samo dve očišćene stepenice, i na njega vazu s tek ubranim cvijećem... (str. 87)

Posebno je snažna priča "Suza za poginule". Autorica je osjetila potrebu da izrazi poseban pijetet za sedmero poginulih u potresu koje poimenično navodi. Sjetila se i sudbine starijih ljudi, među njima i svojih prijatelja koje su korona i potres praktički isključili iz zajednice.

Drugo dopunjeno izdanje sadrži 22 nove priče o životu godinu i pol — dvije nakon potresa. Njima je autorica dala i dodatni naslov: *Kolaž prelomljenih života*. Sve je u skladu s onim što je Jagoda zaključila u prvoj napisanoj priči, pet dana nakon potresa, po kojoj je naslovljena zbirka:

Nadzemlje je jače od podzemlja! Mi smo stupnjevani po ljudskosti koja još nema neko posebno ime. To je naša pobjeda. (str. 12)

U Jagodinim pričama kao izravnom svjedočanstvu snage prirode, uz nostalgiju, tugu i melankoliju, ipak pobjeđuje vjera u ljudsku postojanost, vitalnost i solidarnost.

/ Odjeci stvaralaštva

Iz prvih reakcija na Jagodino javljanje kolumnama i kratkim pričama na portalima bilo je jasno da su vrlo dobro primljene. Kada se pojavila prva zbirka priča *Pjesma za Korzo*, otvorio se prostor za realizaciju autoričinih nabujalih ideja i planova. Književnik, dugogodišnji dramaturg TV Zagreb i Hrvatske televizije, Drago Kekanović, napisao je u pogovoru zbirke:

Ovo je knjiga odavno zaboravljene ODANOSTI. Plemenite DOBROTE, također. ISKRENOST se tu podrazumijeva, naravno. I stiže nam u dobar čas, kad smo već pomislili da ih više nema, niti može biti. O tome je, da, ovdje riječ: ukoliko smo negdje, u bilo kojem gradu (i bilo kom vremenu) smetnuli s uma ili izgubili iz srca, svejedno, ili zaboravili, naprosto, da još uvijek postoje odanost, dobrota i iskrenost, PJESMA ZA KORZO Jagode Kljaić dobra je prilika da ih ponovo pronademo. (na klapnama knjige)

Mlađi kolega iz Mladenovca, Predrag Milojević, urednik i izdavač Presinga koji je kasnije objavio više Jagodinih knjiga, a koji nikada nije bio na Baniji, još je tada napisao:

Treba poslušati Glinjane, pametni su to ljudi, žele knjige o životu u njihovom gradiću. U ovoj je knjizi sačuvan jedan svet koji, plašim se, lako može nestati, pa su mu priče u *Spomenaru* možda i posljednje utočište.

Pišući o zbirci kolumni *Crveni karanfili*, Danko Plevnik, ugledni novinar i publicist, visoko je rangirao knjigu:

Jagoda Kljaić spada u suvremene literarno-žurnalističke fenomene jer u istoj osobi spaja književne i novinarske vokacije poput Viktora Ivančića i Gorana Gerovca, razlikujući se od njih svojom sklonošću prema lirici. Ta pjesnička preosjetljivost spojena s izvjestiteljskim naturalizmom, radila je i u najtežem tipu novinarstva – tvorničkom listu “Vjesniku Željezare” Sisak, u njenih je 100 kolumni ostavila upečatljiv trag – nemirenja s agresivnom anihilacijom prošlosti. Njena filozofija života i pisanja je jasna: čovjek je biće vremena. Zbog toga ne pristaje na otimanje povijesti, mrtvih i depopulaciju sjećanja. (str. 265)

Gotovo sve druge Jagodine zbirke, kao što smo naveli, popraćene su pohvalnim predgovorima i pogovorima kolega pjesnika i književnika, autora s vlastitim djelima. Pripovijetke se ocjenjuju kao duboko uranjanje u stvarni život, u poznavanje ljudske psihe i socijalnih odnosa. Za pjesme se ističe refleksivnost, liričnost i autentičnost doživljaja.

Zbirka poezije na banjijskom narodnom govoru *Sa druge strane štreke* (100 pjesama), u 4. izdanju sadrži poglavlje: ODJECI, sa 24 priloga: recenzija, prika-za i osvrt na ovo djelo kojima su autori respektabilni književnici, profesori, dijalektolozi:²

Navodimo samo neke ocjene ove zbirke:

- 2 Muharem Bazdulj, pisac, novinar, prevoditelj; informacija s Brankovog kola od 12. 9. 2019. (direktor te kulturne organizacije književnik Nenad Grujičić); Dijana Crnjak, red. prof. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci; Ratomir Damjanović, književnik, radio-novinar, predavač, izdavač, recitator; Milijan Despotović, književnik, kritičar, izdavač; Slavica Garonja Radovanac, red. prof. na Filološko-umetničkoj akademiji u Kragujevcu, književnica; Petar Gudelj, književnik; Dušan Ivanić, prof. dr. na Filološkom fakultetu u Beogradu; Jahiel Jaša Kamhi, spec. med. biohemije, slobodni pisac; Enes Kišević, pjesnik i dramski umjetnik; Ružica Komar, pjesnik, esejist, književni kritičar; Sonja Lero Maksimović, viša asistentkinja na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci; Dušan Marinković, red. prof. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; Goran Milašin, doc. dr. na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci; Andrijana Nikolić, prof. dr., predavač na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju; Ranko Pavlović, svestrani književni stvaralac; Vjera Rašković Zec, prof. dr., književnik, predavač, lektor; Biljana Savić, prof. dr. u Institutu za srpski jezik SANU; Mile Stojić, pjesnik, esejist i novinar; Danko Šipka, prof. dr., red. prof. slavistike na Državnom univerzitetu u Arizone; Đuro Tadić, urednik i izdavač; Vasil Tocinovski, prof. dr., pisac, esejist, sveučilišni profesor.

Profesor Dušan Ivanić:

Vrlina pjesama Jagode Kljaić u tome je što spajaju izvoran govor, koji je već decenijama u nestajanju, kulturno-civilizacijske okvire takvog govora i lirski duh. A lirski duh je univerzalan, moglo bi se reći i nezavisan od jezika, vezan za opšteljudske emocije, čežnju, ljubav, strah, želju, radost, susret, samoću, doživljaj pejzaža ... (str. 341)

Hrvatski pjesnik, nedavno preminuli Petar Gudelj, naglasio je:

Jagoda je Kljaić od banijskoga narodnog govora stvorila svoj pjesnički jezik. Načinila krležijanski čin. Kao što je Miroslav Krleža od kajkavskih govora i od kajkavskih književnih i jezičnih spomenika stvorio svoju kajkavsku *koine*, jezik na kojem je spjevao *Balade Petrice Kerempuha*. (str. 339)

Enes Kišević, pjesnik izrazitog nadahnuća, zabilježio je:

Dok nisam znao da postoji ova knjiga, očima sam svojim vidio da je *Sa druge strane štreke* sve zaraslo, a sad vidim i ono nevidljivo. Vidim težake kojih više nema. Vidim kuće kojih više nema. Čujem jezik kojeg više nema. Ne jezik lijepo aranžiranih riječi, nego jezik koji raste iz zemlje i zraka. Vidim pjesnikinju Jagodu Kljaić čija olovka, slikajući ljude Banije i Korduna, ima snagu i ljepotu Van Goghova kista. (str. 378)

Bosansko-hercegovačkog pjesnika i esejistu Milu Stojića *Štreka* je također podsjetila na Krležine *Balade*, a o ambijentu u kojem autorica živi i stvara napisao je:

Prije nekoliko godina s prijateljem sam se vozio pustim selima Banije. Gledao sam urušene krovove, kuće iz čijih su razvalina iznikla visoka stabla. Nitko tu više ne živi, osim koje nemoćne starice ili starca. Krajolicima je vladala jeziva tišina. Čitajući knjigu Jagode Kljaić ja sam najednom naknadno osjetio pjesme i glasove ljudi kojih tu više nema. U arhipelazima suvremenog srpskog i hrvatskoga jezika, ovaj kozmos predstavlja jedno potonulo ostrvo. Kljaićkina knjiga-poema u jezičnom i poetičkom smislu je unikatna, usporediva možda jedino s Krležinim "Baladama". Ljudi s granice, njihovi životi i drame predstavljaju zamorce u svirepim igrama historije, kojih smo, nažalost, i mi svjedoci i tužni sudionici. O tome govori danas jedino istinska poezija, kakvu piše Jagoda Kljaić. (str. 439)

Profesor Dušan Marinković nas upućuje da je *Sa druge strane štreke* ... inovativna zbirka pjesama koja ima svoju neprijepornu vrijednost u neosviještenoj polemičnosti spram trenutne pjesničke prakse i osobito one koja radi sa sličnim ili istim motivima i kad je promatrana u kontekstu recentne pjesničke produkcije u Hrvatskoj. (str. 370)

Profesorica Dijana Crnjak objavila je prvi tekst o *Štreki* još 2019. godine, u knjizi "Što sanjamo":

Ova zbirka mnogo je više od poezije. Ona je svjedočanstvo o jezičkom i etničkom entitetu i viševjekovnom kontinuitetu banijskih Srba ... Kroz svoju poeziju pjesnikinja zavičajnim jezikom, tematizujući doživljajni svijet i životno iskustvo svojih junaka, rekonstruiše njihovu tradicionalnu kulturu i mentalitet, progovarajući o njihovim i svojim uspomenama, radostima i tugama. (str. 290)

Opširan intervju s autoricom objavljen je u najčitanijim dnevnim novinama u Srbiji *Blic*, u izdanju *Blic Nedelje*, 7. oktobra 2018. godine, iz pera uglednog i vrsnog novinara i urednika Miroslava Kosa. Tri dana ranije *Štreka* je predstavljena u Beogradu u Kolarčevoj zadužbini. Kos, koji je školska ferija provodio u selu kraj Bosanske (sad Kozarske) Dubice, odakle su mu roditelji, prepoznao je vrijednost pjesama i jezika. Intervju je naslovljen: "Poezija kao spomenik jeziku krajiških Srba" a u podnaslovu dodatno viđenje: "Osevapila se, ostavila zapis za sva vremena, pesnikinja ...".

Druga knjiga koja je izazvala znatnu pažnju zbirka je posvećena ljudima i događajima vezanim uz potres u Sisačko-moslavačkoj županiji *Kuća sa zelenim barkodom – Priče iz epicentra*. Vrijedno je zabilježiti članak uglednog novinara Denisa Derka u *Večernjem listu* 5. prosinca 2022. godine s naslovom "Je li knjiga 'Kuća sa zelenim barkodom' sos za Baniju koji je napisan uzalud?"

O istoj knjizi pisao je za hrvatski T-portal te objavio opširan intervju s autoricom, 16. siječnja 2022. Vid Barić, mladi novinar koji dotada nije imao veze s Banijom, ali je vrlo obaviješteno i angažirano odradio novinarski i književni posao.

U dnevnim novinama *Vreme* čije izdanje za inozemstvo ide pod nazivom *Frankfurtske vesti* objavljen je intervju s autoricom iz pera novinarkе Nade S. Jakšić (rodom iz Vrginmosta): *Pogled sa Banije – Odabrani za nesreću*, u travnju 2022. te feljton u četiri nastavka naslova *Priče iz epicentra*.

U *Blicu* je također objavljen ciklus od četiri priče s naslovom: *Veduta razrušene Banije* (mjesec dana nakon potresa), a 27. februara 2022. i intervju s autoricom na tri stranice pod naslovom: “Ni u kakav pakao ne vjerujem osim u onaj na ovome svijetu i u sadašnjem životu”. *Blic* je objavio i dva serijala, svaki od četiri priče iz ciklusa *Priče iz dima* tokom 2024. godine.

Književnica i izdavač Shura Dumanić iz Opatije objavila je u časopisu za književnu kritiku STAV, u listopadu 2021., osvrt na priče o potresu pod naslovom: “Pisati o malom u velikom” i naglasila:

Da se netko od kolega iz struke zauzeo za promociju knjiga Jagode Kljaić, bilo bi to u nas već veoma poznato i etablirano ime, i to ne samo u Hrvatskoj. Rijetki su to prepoznali. Netko od prijatelja je rekao da za takvo što ovu autoricu prati nekoliko “sudbinskih” nedostataka – izoliranost (živi u Glini, na Baniji), činjenica da je žena (!) i možda najpresudnije – da je neovisna intelektualka. No, zar za ime i poznavanje jednog autora, jedne autorice, nije presudna kvaliteta djela? To na sreću prepoznaju sami čitatelji koji prate i podržavaju ovu vrsnu pjesnikinju i prozaistu.

Teško je nabrojiti sva predstavljanja Jagodinih knjiga. Uglavnom ih je dogovarala sama ili uz pomoć prijatelja. Posebno vrijedi izdvojiti dvije u Beogradu, u kulturnom prostoru takvih događanja, čuvenoj Kolarčevoj zadužbini i to zbirki *Sa druge strane štreke* 2018. (2. izd.) i *Kuća sa zelenim barkodom* 2023. godine.

Ostala mjesta predstavljanja Jagodinih knjiga samo nabrajamo: više promocija u Knjižnici i čitaonici Glina, u Zagrebu Biblioteka Prosvjete i knjižnica “Bogdan Ogrizović”, u Rijeci, Sisku i Karlovcu prostori Prosvjete, u Sisku prostor Centra kreativne industrije koji koristi izdavač Kultura vrijednosti, Univerzitetaska i narodna biblioteka Banja Luka, Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, centri za kulturu Doboj, Subotica, Obrenovac, Literarna hiša Maribor, sala Borislav Pekić na Međunarodnom sajmu knjiga, biblioteka Sveti Sava u Zemunu, Muzej Vojvodine Novi Sad.

Jagodine priče vrlo su čitane na portalu Banijaonline gdje povremeno objavljuje i nikad nemaju manje od 1000 otvaranja, a neke dosežu i više hiljada čitanja; rekord drži priča “Ćicvara za dobar dan” sa 9 200 čitanja.

Upoznavanju sa Jagodinim djelima pripomogao je i književnik Miljenko Jergović objavljujući njezine priče na svom portalu AJFELOV MOST. Vrijednost za čitanost ima i povremeno objavljivanje na portalima SBPeriskop, Prozaonli-

ne, u Književnim novinama UKS-a (Francuska 7), časopisu "Luča" iz Subotice, u više štampanih časopisa u Poljskoj i Makedoniji i mnogim drugim prostorima predstavljajući književnog stvaralaštva.

Spomenimo još i sudjelovanje u radu dvodnevnog simpozija naziva: "Banija kao metafora i metonimija", u organizaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba, održanog u Glini i Zagrebu 5. i 6. listopada 2022. Na poziv dr. sc. etnologinje Renate Jambrešić Kirin, Jagoda je pripremila prilog za planirani zbornik. O Baniji je, između ostalog, napisala:

A Banija pokušava spojiti, polijepiti i zakrpati svoje historijske rane. Hoće li to uspjjeti bez pomoći prirodnih sila, samo s ljudima, pokazat će budućnost. U kojoj će neka rupica biti popunjena pjesmom ili pričom ili slikom ili snimljenim insertom o vremenu Banije današnje. Uostalom, *Svijet postoji da bi postao knjiga*, napisao je Mallarmé još u 19. stoljeću.

Knjiga Banije nezavršena je.

Usmene i u osobnoj prepisci iskazane reakcije na Jagodine knjige veliko su ohrabrenje, duhovna hrana autoričina. Za prvu knjigu su joj stari Glinjani, i Srbi i Hrvati, rekli da je više učinila za proces pomirenja od svih političara jer u pričama ističe ono ljudski vrijedno, poimence spominjući ljude izvan njihove nacionalne pripadnosti. Sve što je u gradiću bilo značajno u vrijeme njenog djetinjstva i odrastanja zapisano je bez obzira kome je pripadalo. Za priče iz potresa čula je: Banija nestaje, nitko za nju ništa ne čini, svi su je se odrekli, osim tebe koja je postavljaš na mjesto koje joj pripada i osiguravaš joj kakvo-takvo dostojanstvo (opaska se odnosi na autoricu kao osobu koja i danas živi i piše u Hrvatskoj, a nikako u kontekstu drugih književnika koji pišu o Baniji danas izvan Banije).

Odjeci Jagodina djela nisu potpuni. Izostala su brojna mjesta njezine javne afirmacije i književnog i stvaralačkog priznanja. Nije predstavljano ni u jednoj od važnih kulturnih emisija televizija i radijskih stanica na nacionalnoj razini. S druge strane, još uvijek nema znanstvenih i stručnih kritičkih i cjelovitih književno-teorijskih ili knjižno-povijesnih prikaza i analiza.

/ Društveni i kulturni milje

Koje su životne prilike, društvene i kulturne okolnosti, vrijeme i prostor bitno odredili sadržaj i poetiku Jagodinog djela? To je spoj obiteljskog odgoja i respektabilne vlastite kulture ponašanja i ophođenja, dobrog gimnazijskog i sveučilišnog obrazovanja, solidnog radnog iskustva, vlastitih uvida i opredjeljenja.

Rad na terenu i s mladim ljudima u *Documenti* Jagodi je puno pomogao jer je shvatila da nije zaboravila ništa od onoga što je znala prije 1991. godine i da su je događaji u ratnim i poratnim godinama na neki način ojačali i mnogočemu novome podučili. Shvatila je, kad je izdržala i podnijela dotadašnji teret sama i na vlastitim ramenima, to je znak da može i mora dalje i više. Odlučila se za pisanje i samo potvrdila da je to njeno životno opredjeljenje. Otkrila je, prihvatila i razumjela da je provincijska sredina u kojoj živi, osakaćenih međuljudskih odnosa, zapravo cijeli svijet u malome, u tim ulicama, sokacima, dvorištima i kućama, u sitnom i naizgled nevidljivom i beznačajnom prostoru sve se događa; kontrola granica i kretanja, procjena mogućnosti i želja, odmjerenje imanja i nemanja, psihološka procjena kad je moguć napad a kad je bolje pretvarati se i biti ljubazan, sve, od pažnje do nepodnošljivosti među običnim ljudima oslikava se u tome prostoru.

Jagoda je odlučila svjesno, namjerno i ciljano živjeti u rodnom gradiću, temeljito izmijenjenom, prije svega demografski, sa nametnutom drugom kulturom sjećanja... u svom mikrokozmosu koji se nečijom gestom, rečenicom, činom pretvara u makrokozmos s neiscrpnim izvorom tema o osobama, ličnostima, karakterima, sjećanjima, zanimljivostima, razmišljanjima. To ju je potaklo da tu stvarnost izrazi u formi novinarskih kolumni i kratkih priča. Poezija je bila njezina dugogodišnja inspiracija. Oslonila se na svoju energiju i vjeru u vlastitu sposobnost. Naravno, pomogli su joj prijatelji. Iskusila je novo i ugodno saznanje: podržali su je i promovirali nepoznati ljudi koji su joj temeljem uvida u njezino djelo – postali prijatelji!

U takvom ambijentu našla je snage da izgradi vrijedno književno djelo ne udvarajući se nikome; ne računajući na novac i slavu; izvan klanova i struja. Nije dobitnica državnih, regionalnih ili lokalnih nagrada, priznanja, novčanih potpora i honorara. U Hrvatskom društvu pisaca nisu se pozabavili ozbiljnom analizom njezinog rada i nije primljena u članstvo – vjerojatno su onako zagre-

bocentristički ocijenili da se radi o amaterskom, provincijalnom djelu i piscu. Mogli su ipak dati nekom pametnom da nešto pročita!

Od objavljenih 16 knjiga, od kojih su neke doživjele dva (priče iz potresa) pa i tri izdanja (Vodeni žig), do *Štreke* sa četiri izdanja, što bi ukupno bilo više od 20 izdanja, samo je pet (5) koje Jagoda Kljaić nije platila vlastitim novcem. To su knjige: *Pjesma za Korzo – Glinski spomenar* (Plejada), prvo izdanje *Sa druge strane štreke* (Prosvjeta potporom Savjeta za nacionalne manjine RH), prvo izdanje *Kuće sa zelenim barkodom – priče iz epicentra* (Plejada i donacija prijatelja iz Maribora), *Priče iz dima* i *Sa druge strane štreke i odjeci* (Kultura vrijednosti iz Siska).

Ministarstvo kulture RH koje u višekratnim godišnjim javnim pozivima od izdavača otkupljuje i blizu 1000 knjiga, nije otkupilo, recimo, ni jedan primjerak zbirke priča o potresu kao ni zadnje izdanje *Sa druge strane štreke i odjeci*. Izdavači su u oba slučaja bezuspješno pisali prigovor. Zato prosto nevjerojatno djeluje podatak da je prvu Jagodinu knjigu *Pjesma za Korzo – Glinski spomenar* isto Ministarstvo (ministrica Andrea Zlatar Violić) 2012. godine otkupilo u 80 primjeraka koji su proslijeđeni knjižnicama širom Hrvatske. To je jedina njena knjiga u sustavu narodnih i gradskih knjižnica u Republici Hrvatskoj.

Jagoda je zaobiđena i u svojoj nacionalnoj zajednici, za koju se ne može reći da je oskudijevala u sredstvima za podršku književnog stvaralaštva općenito. Nudila je svoje novinarsko znanje, sposobnost i energiju još onda kad je završio njen rad u *Documenti*, ali do glavnih i važnih sama nije mogla, a nitko je nikad i nigdje nije gurao. Čak i oni koji su oči u oči nešto obećavali, isključivo u profesionalnom smislu, obećanja nisu održali. Nikada ništa nije ozbiljno i “sa potpisom” napisano o ovoj autorici i njenim knjigama ni u jednom od štampanih ili elektronskih sredstava informiranja koje financira i izdaje srpska zajednica, a ostala je bez ikakve podrške iz srpskih nacionalnih organizacija. Jedino je SKD Prosvjeta objavila prvo izdanje *Štreke*, s kojim autorica nije bila zadovoljna, kako tehničkom izvedbom tako i neodgovarajućom pažnjom koja je zbirci posvećena u pripremi.

Svoj kraći komentar o tome objavila je u knjizi *Sa druge strane štreke i odjeci*, napisavši:

Službena, predstavnička srpska zajednica svakako zaslužuje jednu rečenicu od ove autorice – slova nisu eurići, riječi nisu birački glasići, a pjesme nisu foteljčice. (str. 482)

Na kraju komentar zaključuje riječima:

Ovakav, ovdje samo skicirani nevid na Štreku, autorica u manjoj mjeri doživljava kao odnos prema svom imenu, djelu (knjigama) i životnom putu, a više kao odnos prema Baniji i njenim ljudima. O tome, uostalom, govore imena autora tekstova o Štreki koja pokazuju koga i gdje pjesme na banijskom narodnom govoru zanimaju ... sve izvan mjestâ kojima je banijska štreka vijugala. I to je vrijednost Štreke – univerzalna od jučer do sutra, od istoka ka zapadu i od sjevera ka jugu. (str. 483)

/ O Jagodinom viđenju književnog rada i svijeta

O Jagodinom viđenju književnog rada i poimanju životne stvarnosti nije lako govoriti. Riječ je o slojevitoy osobi i djelu koje izrasta iz unutarnje energije, volje, osobne kulture i obrazovanosti i talenta. O tome će pisati detaljniji istraživači, a u ovom članku se može upozoriti na pojedina pitanja i teme, eventualno ocrtati neke okvire. Prije svega treba nešto reći o njezinom odnosu prema pisanju, vlastitom djelu i položaju kao pisca. U uvodu u zbirku pjesama *Pepeo na pragu* u kratkom predgovoru kaže:

I još uvijek se pitam mora li pjesma biti potpuno osobna. Ne mora. Je li u njoj nužna iskrenost? Jest. Može li se napisati pjesma o onome o čemu se ništa ne zna? Ne može. Tako misli autorica koja se za sebe ne usudi reći da je pjesnik, a još manje da je poeta, jer je odrastala i učila na pjesmama Jesenjina, Mike Antića, Préverta, Cesarića i drugih velikana stiha. Ovaj *Pepeo na pragu* dio je jedne ranjene duše. Najveće priznanje bit će joj ako neki stih, strofa ili pjesma čitaoca podsjeti na isječak vlastitog života. To prepoznavanje će potvrditi da su – hrabrost i ludost – imale svoj smisao. (str. 11)

Autorica smatra da je vlastitim stavom prema *pravdi i pravednosti* nerijetko sama sebi otežavala život. Danas, pomirena sa životnim nepravdama, ali istovremeno svjesna svrhe vlastitog života – što više toga zapisati i ostaviti nekome koga će za 20 ili 50 godina zanimati, smatra velikim grijehom neznanje, nepažnju i aljkavost na koje svakodnevno nailazi u svijetu književnosti, a koji

su često potvrđeni značajnim književnim nagradama i financijskim potporama Ministarstva kulture.

U priči "In memoriam sebi" traži *iskrenost* kojoj cijeloga života teži. S iskustvom osamljenog čovjeka u kompleksnoj životnoj sredini, u burnom i po mnogočemu tragičnom vremenu, poručuje:

Kad umrem, nemojte mi dolaziti. Nemojte do mene, onda kad me s nogama prema naprijed odnekud iznesu. Ostanite bar taj jedan put dosljedni sami sebi. Budite iskreni onako kao što nikad za života mi niste bili. Kad ste proglašavali da nemate vremena, umjesto da jednostavno priznate da ne želite. Kao da je vrijeme stvar, predmet koji se može istrošiti ili ga je moguće izgubiti. (*Vrijeme zrelog kestena*, str. 209)

Jagoda je rano ispoljila samosvojnost, hrabrost i usmjerenost na realne ciljeve. Primila je puno bolnih udaraca, ali je ustrajala u svom temeljnom određenju: da ostane svoja i da čvrsto upravlja vlastitim životom. Želi svojim radom, upornošću i imaginacijom stvoriti i ostaviti djelo dostojno prirodnog talenta i pregnuća.

Njezina je duboka potreba da opjeva ili opiše *stvarni, zbiljski život*, izvan unaprijed danih tradicionalnih, ideoloških, političkih i drugih ograničenja. Na bazi životnih iskustava nastoji uspostaviti odnos između običnog, životnog, poticajnog i tragičnog. Svjesna je različitosti, individualnosti, teži razumijevanju ljudi baš takvih kakvi jesu, bez klišeja, bez predrasuda i stereotipa. Oslikava njihove životne motive, nadanja, unutarnje duboke vibracije, o čemu svjedoči i ovaj odlomak iz *Priče o dimu* po kojoj nosi naslov i zbirka:

Otprilike kao i sa našim životima. Nigdje, nikad, ni u kom detalju slično ili jednako. Tvoj život i moj život nemaju ama baš nimalo sličnosti. Ni vaš s njihovim, uostalom. Možda se u nekoj općenitosti to učini, zavara podjednak događaj, situacija koja bi mogla imati poveznicu ka istom, ali, vjerujte, nije ni blizu sličnome, nije nalik jedan drugome. Ne može biti, jer je svaka pomisao drugačija, svaka gesta i način, svaki udisaj, svaki zalogaj, gutljaj, suza, osmijeh, sve je stopostotno različito. (str. 38)

Prema toj stvarnosti Jagoda nema revolucionarni stav, nije aktivist. Ona je promatrač, kroničar, racionalan, ali s nervom. Ljudi djeluju u određenim okolnostima i čine ono što mogu i moraju. Ali ona nije relativist. Gnuša se gluposti, primitivizama, prostakluka, pohlepe... Istaknuti lijepo i humano, zaviriti u

dušu žene koja stere veš, djevojke koja odlazi “štrekom” draganu u neizvjesno, prijateljice koja pati, dječaka koji se divi ocu “na drešu”. Na strani je ljepote, humanosti i etičnosti.

Fantastična je autoričina imaginacija, ali i njezino poznavanje i razumijevanje ljudi, ljudskih veza i odnosa, njihovih duševnih stanja, što otkrivaju svaka njena pjesma i priča. Jagoda je umjetnica koja duboko uranja u ljudsko življenje, ne samo u svijet čovjeka – pojedinca nego i društvo, zajednicu, sadašnjost i prošlost.

Izuzetna je Jagodina osjetljivost i razumijevanje za *svijet rada i radništva*. Željezarino iskustvo odredilo ju je za cijeli život. Sjeća se vremena kad je kao mlada novinarka pisala u tvorničkom listu. U “Pjesmi za Visoke peći” progovara oduševljenje:

Susrećući umorna, ali ne i zabrinuta lica radnika što su kroz veliku portu izlazili iz kruga, nakon završene noćne smjene, primijetila sam mir na licu, osmijeh u očima, stabilnost u koracima, vedrinu u usputnim šalama. I takve sam ih odmah zavoljela, a da oni to nisu nikad saznali. (*Priče iz dima*, str. 136)

Već citirani Danko Plevnik u pogovoru *Crvenih karanfila* uočio je tu Jagodinu socijalnu dimenziju. Prema Plevniku, Jagoda je “nedvosmisleno uz narod, uz radnike, uz potlačene i eksploatirane”. Ističe:

Njena filozofija života i pisanja je jasna: čovjek je biće vremena. Zbog toga ne pristaje na otimanje povijesti, mrtvih i depopulaciju sjećanja. Jaki socijalni ton koji proizlazi iz njenih kolumni, objavljivanih od 2011. do 2018. na portalima e-Novina, Lupige, Konkursa regiona, SBPeriskopa i XXZ magazina i odanost proletarijatu kojeg nema – svrstavaju je u mentalnu preteču “Žutih prsluka”. (str. 265)

Ideološko i političko opredjeljenje ove autorice dolazi do izražaja u pogledima na antifašizam, obilježavanje povijesnih dana iz partizanske i socijalističke prošlosti. Tu nije riječ o nostalgiji već o ozbiljnom upozorenju da se ne treba olako odricati nečega što je bilo, posebno pobjede nad povijesnim zlom i društvenog poretka koji je osigurao opći napredak. U Riječi izdavača *Crvenih karanfila* kaže se:

... personalizirani pristup kroz koji se vidljivo očituju njena književnička nagnuća. Naime, ona šturim činjenicama, golim i gorkim istinama dodaje svoje refleksije, sjećanja i

opservacije i to dovoljno nenametljivo da svoju posebnost umetne u objektivnu zbilju. To je osobni pristup žene na ulici, koja proživljava svakodnevne nepravde, suosjeća s drugima i solidarna je sa svim žrtvama novokomponiranoga hrvatskog kapitalizma. (str. 5)

Kada je riječ o *nacionalnim aspektima* Jagodine literature, vrlo je teško zaključiti kojoj naciji autorica pripada. Tek njezine riječi kritike institucijama i predstavnicima srpske zajednice upućuju na njezinu nacionalnost. Iz druge ruke se tek može saznati da je u *Štreki* uglavnom riječ o dijalektalnom govoru banijskih Srba. O tome se Jagodu ne može ništa pitati: kod nje pulsira neposredna ljudska egzistencija, i sve u vezi s njom, koja čovjeka određuje puno prije bilo kakvoga tzv. nacionalnog ili političkog određenja. Jagoda je ponajprije glinsko i banijsko dijete, đak, studentica, školska prijateljica, sestra, kći, životna promatračica, zainteresirani putnik, građanka, novinarka, književnica ... i puno toga drugoga. Ona svakako slijedi riječi velikog Danila Kiša kada ga je netko jednom upitao: *Gospodine Kiš, jeste li vi Jevrej – Jesam, ako me pitate ...*

Može se ovdje upozoriti i na snažno *zavičajno osjećanje*, ali njezina suština nije lokalno patriotska već teži univerzalnosti. Bolno doživljava demografski slom svoga kraja i nestanak zajednice, kako seoske, tako i građanske. Varira temu "banijskog identiteta" i razmišlja o budućnosti. Dramatično postavlja opreku: Opstati ili nestati? Zadnja priča u *Kući sa zelenim barkodom* zapravo je razmišljanje o tome što je Banija i kuda ide. Nudi i nadu: nema kod Jagode i njenih junaka plačljivosti. Pogađale su njih i druge nevolje, a išlo se dalje.

Jagoda je posebno inspirirana *jezikom*. Uočili su to gotovo svi recenzenti i ocjenjivači njezinih radova, posebno *Štreke* (deklaracija o zavičajnom jeziku; jezičko-poetsko pamćenje o minulom životu; poetski otpor zaboravu ljepote riječi; čuvar jezika u vremenu nemara). Jagodin pristup jeziku dobro je opisao Đuro Tadić, izdavač i urednik knjige *Sa druge strane štreke i odjeci* u prilogu "Muzej nestalih riječi i životâ":

Jagoda je pak u dugim noćima prebivala po zaboravljenim riječima, čistila ih od taloga i paučine, slagala na police kao što su naše majke i bake slagale raznobojne niti vune za šarene ćilime. Te grube riječi, koje smo napustili, od kojih smo bježali smatrajući ih gotovo psovkom, Jagoda je pripitomila i posložila u istinsku umjetnost poezije. Ne znam da li su joj oči suzile, ali satkala je najljepši mogući ćilim za miraz

svim generacijama i djevojaka i mladića koji će narodni govor i jezik svojih predaka poštovati kao svoje nasljeđe. Za svaku književnost i kulturu, ova zbirka poezije, po svim spomenutim i nespomenutim kriterijima, trebala bi biti kapitalno djelo. Ako danas čuvamo svaku rimsku iskopinu kao povijesnu znamenitost, možda i ove nestale riječi i životi zaslužuju sličnu pažnju. (str. 469—470)

/ Umjesto zaključka

Jagoda Kljaić se afirmirala kao autorica bogatog, raznolikog i kompleksnog opusa, u kojem je zbirka pjesama *Sa druge strane štreke* gotovo plebiscitarno ocijenjena kao kapitalno kulturno dobro. Konačno treba progovoriti o njezinoj jedinstvenoj literarnoj pojavi u našoj kulturnoj i društvenoj stvarnosti, o položaju pisca “u provinciji” udaljenoj samo 80 kilometara od Zagreba, o njezinom marginalnom društvenom i materijalnom statusu. Ponajprije treba reći da je Jagoda *izuzetna osobnost* – narodski reklo bi se, posve “svoja” – sa snažnim ličnim dignitetom i visokim moralnim kriterijima.

Ne želi da je svrstavaju u bilo kakve regionalne, nacionalne ili književne kategorije. Njena kategorija su samo čitaoci knjiga kojima je autorica. Posebno ne želi i ne očekuje da ju se komparira s drugima. Svjesna svoga života i djela, koje je teško obuhvatiti čak i u okviru samo faktografskih činjenica, a u intelektualnu, ljudsku, moralnu i kulturološku dimenziju da se dublje i ne ulazi, Jagoda može poručiti: *Vrijeme mojih knjiga tek dolazi*. Ključno je ove knjige odnosno njezino djelo učiniti dostupnim široj javnosti; sad je ono tek dio privatne komunikacije s čitateljima i dijelom književne i kulturne publike.

Jagoda Kljaić zaslužuje, u književnom i književno-povijesnom životu, specifično i važno mjesto u hrvatskoj i srpskoj književnosti. Imajući u vidu današnje pristupe i kriterije, a pogotovu kretanja u javnom i medijskom životu i na kulturnoj i literarnoj sceni, to nije nimalo jednostavan zadatak. No, vrijedi vjerovati da ima onih koji su spremni založiti se za takve jer puno se puta u povijesti književnosti i umjetnosti, pokazalo da su prave vrijednosti bile zapostavljene i naknadno otkrivene.

Jagoda živi tri života: prvi do svoje 40; nakon smrti sestre i oca i povratka u Glinu živi drugi život, a svoje knjige i stvaralaštvo doživljava trećim

životom. Entuzijastički i stvaralački motiv ove autorice i dalje je snažan pa najavljuje i planira ove godine objaviti *Divane*, prozu u obliku čistih dijaloga, također na banijskom narodnom govoru.

ILIJA RANIĆ

Jagoda Kljaić: Life and Work by the Roadside

This article is an homage to one impressive literary work and one cultural-social phenomenon, on occasion of Jagoda Kljaić's 75th birthday. Kljaić is a very productive author of short stories, poems and columns, who works outside literary circles and institutions, with no support by state institutions, local or regional governments, or within her own ethnic community, thus outside various interest groups and power structures. The article offers an overview of the work of Jagoda Kljaić's worthy opus, which includes one major collection of poetry written in local dialect of Banija. We also aim at drawing attention to life and work circumstances by the roadside, on the margins. The article describes her views on literature and world. This paper has no ambition to present a full literary analysis of Kljaić's work, but it pleads for a realistic and fair assessment of her work, and for paying more attention to it.

KEYWORDS: *Short Stories, Jagoda Kljaić, Poetry, Glina, Dialects in Banija, Authenticity*